

Handleiding

Instellingsexamen Burgerschap

Handleiding voor de te maken keuzes
bij het Instellingsexamen Burgerschap
mbo

September 2026

Samengesteld door:
Coöperatie Examens MBO

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Keuze voor exameninstrumenten	3
Keuze A Kennisexamen en Portfolio-examen Vaardigheden	3
Keuze B Portfolio-examen Kennis en Vaardigheden	3
Keuzehandleiding voor exameninstrument	4
Aanbevelingen voor implementatie	5
3. Keuze portfolio-opdrachten	6
4. De procesbegeleiding	7
5. Authenticiteitscheck	9
6. Examinering	11
Formele examenmomenten	11
Beoordeling	11
Herkansingen	13
7. De rol van AI bij het Instellingsexamen Burgerschap	14
Verschil tussen kennisexamen en portfolio-examen	14
Bijlage 1 – Checklist authenticiteit	15
Bijlage 2 - AI Logboek	16

1. Inleiding

Binnenkort zijn mbo-instellingen verplicht om Burgerschap te examineren met een instellingsexamen voor studenten van niveau 2, 3 en 4. Om scholen hierbij te ondersteunen heeft de Coöperatie Examens MBO (CEM) twee examenvarianten ontwikkeld, waarin instellingen zelf keuzes kunnen maken die passen bij hun onderwijsvisie, doelgroep en organisatie. Binnen deze twee examenvarianten zijn tal van keuzes te maken om maximaal maatwerk aan (groepen) studenten te kunnen bieden.

Keuzes

Deze handleiding ondersteunt u en uw instelling bij het maken van deze keuzes en het bieden van passend maatwerk. De te maken keuzes zijn achtereenvolgens:

- Keuze exameninstrument h2
- Keuze portfolio-opdrachten h3
- Keuze voor de planning en inlevermomenten van het portfolio h4
- Keuzes rond beoordeling en herkansing h6

Naast bovengenoemde ondersteuning biedt de handleiding praktische handvatten voor de implementatie, beoordeling en borging van kwaliteit, inclusief richtlijnen voor het omgaan met AI binnen het examenproces.

In de volgende hoofdstukken worden eerst de beschikbare exameninstrumenten toegelicht. Vervolgens gaan we in op de keuze van de portfolio-opdrachten, de procesbegeleiding, de authenticiteitscheck, de beoordeling en de rol van AI.

2. Keuze voor exameninstrumenten

De Coöperatie heeft verschillende exameninstrumenten ontwikkeld. Instellingen bepalen zelf welk(e) exameninstrument(en) het best aansluiten bij hun visie op onderwijs en bij de opleidingsrichtingen. De volgende exameninstrumenten zijn beschikbaar:

1. Een portfolio-examen waarin vaardigheden worden geëxamineerd in combinatie met een separaat, automatisch gescoord kennisexamen
2. Een portfolio-examen waarin kennis én vaardigheden worden geëxamineerd

Wie maakt de keuze?

De keuze voor het gewenste exameninstrument kan op elk niveau binnen de organisatie worden gemaakt, bijvoorbeeld op locatieniveau of op niveau van het College van Bestuur. Bij deze afweging zullen factoren zoals vergelijkbaarheid tussen examens en de administratieve belasting ongetwijfeld een rol spelen.

Wat is er te kiezen?

Keuze A Kennisexamen en Portfolio-examen Vaardigheden

Separaat kennisexamen niveau 2, 3 en 4

- Digitaal examen
- Automatisch scorebaar
- 24-28 vragen, verdeeld over de vier thema's
- Afnameduur maximaal 60 minuten
- Mogelijkheden tot ondersteuning van studenten bij afname (o.a. voorleessoftware, markeren en arceren)

Portfolio-examen vaardigheden niveau 2, 3 en 4

- Digitale afnameomgeving
- Vier opdrachten verdeeld over de vier thema's
- Opdrachten bestaan uit deelvragen
- Per opdracht onderdeel Reflectie
- Beoordeling middels rubrics

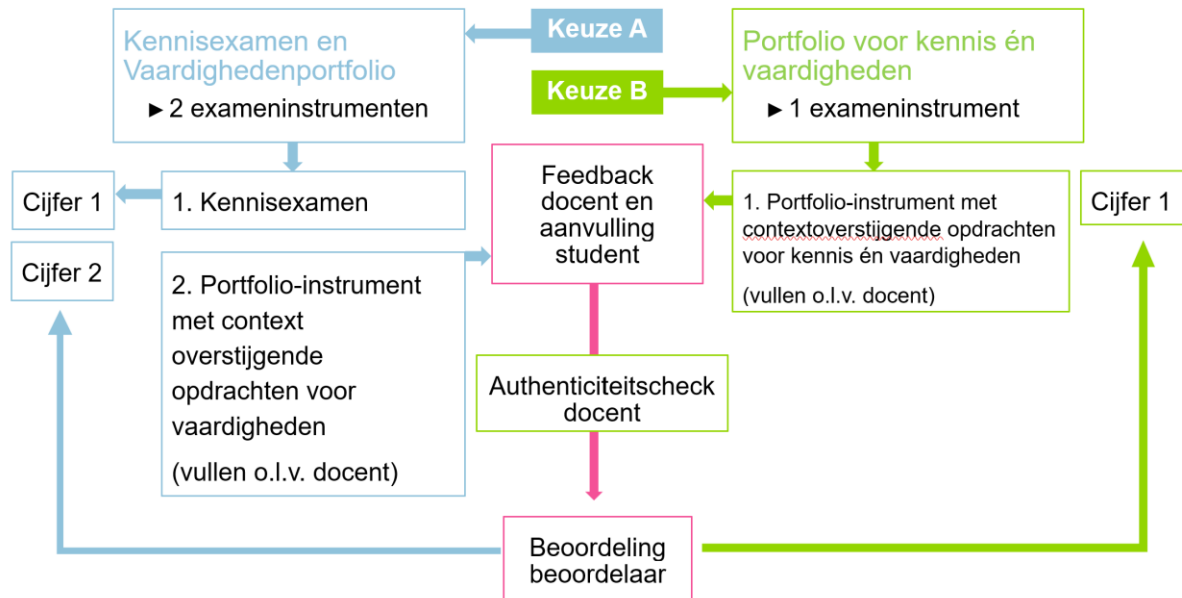
Beide onderdelen leveren een afzonderlijk cijfer op. Deze cijfers worden vervolgens samengevoegd tot één eindcijfer. De weging is hierbij gelijk aan de weging kennis en vaardigheden van keuze B.

Keuze B Portfolio-examen Kennis en Vaardigheden

Portfolio-examen kennis en vaardigheden niveau 2, 3 en 4

- Digitale afnameomgeving
- Vier opdrachten verdeeld over de vier thema's
- Opdrachten bestaan uit deelvragen
- Per opdracht onderdeel Reflectie
- Per opdracht onderdeel Kennis
- Beoordeling middels rubrics

Voor iedere portfolio-opdracht worden twee varianten aangeboden: één voor niveau 2 en één voor niveau 3 en 4. Beide varianten zijn gebaseerd op dezelfde examendoelen en beoordelingscriteria.

Afbeelding: keuze A en B

Keuzehandleiding voor exameninstrument

Om een doordachte keuze te maken spelen een aantal factoren een rol:

Onderwijsvisie

Vraag u af: *Sluit onze onderwijsvisie beter aan bij afzonderlijke kennisbeoordeling of bij integrale beoordeling?*

- Kiezen we voor het afzonderlijk examineren van kennis (begripkennis)?
- Kiezen we voor een meer holistische beoordeling (kennis & vaardigheden samen)?

Pedagogische en didactische factoren

Vraag u af: *Willen we kennis per thema examineren of thema-overstijgend?*

- Kiezen we voor kennis die over de gehele linie aantoonbaar is?
- Kiezen we voor kennis die direct bij het thema wordt geëxamineerd?

Praktische uitvoerbaarheid

Vraag u af: *Hoe willen we het examenproces inrichten?*

- Organiseren we een separaat kennisexamen naast het portfolio-examen vaardigheden? De exameninstrumenten met een portfolio draaien allemaal op Examenplatform CEM. Het kennisexamen op Remindo. Met Keuze A kies je dus ook voor twee exameninstrumenten die draaien op twee aparte examenplatforms.
- Kiezen we voor één geïntegreerd examenproces met dus een meer integrale beoordeling?

Beroepscontext en leerweg

Vraag u af: *Welk exameninstrument sluit het beste aan bij onze leerweg en beroepspraktijk?*

- Kiezen we voor meer ruimte voor contextuele beoordeling en afstemming op de beroepspraktijk?

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

Maak de keuze voor het exameninstrument tijdig zodat u dit op kunt nemen in het onderwijs- en examenreglement (OER) voor het volgend schooljaar.

Aanbevelingen voor implementatie

Welke variant ook wordt gekozen, zorg dat de beslissing zorgvuldig wordt ingebed in de onderwijsorganisatie. Creëer draagvlak door docenten, examencommissies en andere betrokkenen actief te betrekken bij de besluitvorming.

- Maak vooraf heldere afspraken over de inrichting en uitvoering van het examen. Denk daarbij in ieder geval aan: De juiste accounts voor studenten, docenten en beoordelaars worden aangemaakt door de schoolbeheerder (examenbureau).
- Portfolio-examens kunnen door de docent of schoolbeheerder (examenbureau) gekoppeld worden aan studenten. De instelling bepaalt hoe lang de opdrachten voor studenten beschikbaar zijn en of de vier opdrachten afzonderlijk of als één blok worden gekoppeld.
- Leg vooraf per opdracht of opdrachtenblok het startmoment en de uiterste inleverdatum vast. Houd daarbij voldoende tijd over voor beoordeling, eventuele tweede beoordeling, vaststelling en herkansing voordat de student kan diplomeren.
- Leg vast wie de portfolio-opdrachten beoordeelt en hoe de onafhankelijkheid van de beoordeling wordt geborgd.
- Leg vast wanneer beoordelaars aan studenten of opdrachten worden gekoppeld.
- Leg vast of en in welke situaties een tweede beoordeling wordt ingezet en wie deze uitvoert. Zie hiervoor hoofdstuk 6.
- Leg vast hoe resultaten worden vastgesteld. Een beoordeeld resultaat wordt niet aan de student bekendgemaakt voordat het volgens de binnen de instelling geldende procedure is vastgesteld. Zie hiervoor hoofdstuk 6.
- Leg vast hoeveel herkansingen mogelijk zijn en hoe deze worden georganiseerd. Zie hiervoor hoofdstuk 6.
- Leg vast hoe beoordelaars worden getraind en wanneer kalibratie plaatsvindt.
- Leg vast hoe de authenticiteitscheck wordt uitgevoerd en wat gebeurt wanneer twijfel bestaat over de authenticiteit. Zie hiervoor hoofdstuk 5.
- Eventuele kennisexamens worden door de Remindo-beheerder (examenbureau) ingepland. De vragen worden automatisch gescoord.

Leg alle afspraken duidelijk vast voordat de lessen starten.

3. Keuze portfolio-opdrachten

Voor het portfolio worden continu nieuwe opdrachten ontwikkeld. Iedere opdracht wordt aangeboden in twee varianten: één voor studenten op niveau 2 en één voor studenten op niveau 3 en 4. Beide varianten zijn gebaseerd op dezelfde examendoelen en beoordelingscriteria. De opdrachten worden per niveauvariant in sets van vier samengebracht in één module. Iedere set bevat één opdracht per thema en vormt daarmee een volledig portfolio-examen.

De keuze aan modules biedt ruimte voor maatwerk en afstemming op de opleiding, doelgroep en onderwijscontext.

Wie maakt de keuze?

Bepaal vooraf op welk niveau binnen de instelling uit de beschikbare modules van portfolio-opdrachten kan worden gekozen. De instelling kan ervoor kiezen om:

- voor alle studenten dezelfde module met opdrachten te gebruiken;
- te differentiëren per leerweg, opleiding, locatie of klas;
- individuele studenten keuzevrijheid te bieden.

Meer keuzevrijheid maakt meer maatwerk mogelijk, maar stelt ook hogere eisen aan de organisatie- en examenadministratie. Een instelling kan daarom beginnen met één vaste module met opdrachten en het maatwerk later stapsgewijs uitbreiden.

Bepaal vervolgens wie de module met opdrachten kiest. Dat kan bijvoorbeeld de vakgroep zijn, het burgerschapsteam of de docent. De keuze kan ook per opleiding of leerjaar verschillen. Leg de gemaakte keuzes en verantwoordelijkheden duidelijk vast in de examenorganisatie.

Wat is er te kiezen?

De modules met opdrachten bevatten voor iedere opdracht een variant voor niveau 2 en een variant voor niveau 3 en 4. De varianten hebben betrekking op dezelfde examendoelen en worden aan de hand van dezelfde beoordelingscriteria beoordeeld, maar verschillen waar nodig.

Bij het instructiemateriaal staat een korte omschrijving van de inhoud en wat er van de student verwacht wordt. Scholen en docenten kunnen op basis hiervan een module met opdrachten kiezen die optimaal aansluit bij de leerweg, de opleiding, het onderwijsprogramma of bij de persoonlijke leerdoelen van de student. De opdrachten zijn gebundeld in modules van vier, één opdracht per thema. Elke module is dus het volledige examen voor een student.

De modules met portfolio-opdrachten bieden daarnaast variatie in werkvorm. Naast individuele opdrachten zijn er opdrachten die worden uitgevoerd in duo's, in groepjes of klassikaal. Ook is er keuze in opdrachten die thuis of in de klas gemaakt kunnen worden, en opdrachten waarvoor studenten ergens naartoe gaan. Denk bijvoorbeeld aan een debat, een museumbezoek of een andere gezamenlijke activiteit met een bijbehorende examenopdracht. Hierdoor kunnen instellingen niet alleen kiezen welke inhoud het beste aansluit, maar ook welke werkvorm passend is bij hun onderwijs.

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

De instelling bepaalt zelf wanneer de keuze voor de portfolio-opdrachten wordt gemaakt. Omdat opleidingen meestal met een jaarprogramma werken is het logisch om aan het begin van het schooljaar de set of sets opdrachten te selecteren en op te nemen in het jaarprogramma. Leg daarbij ook vast wanneer studenten met de uitwerking van hun opdrachten gereed moeten zijn, zodat duidelijk is wanneer de beoordeling plaats moet vinden. Zo is vooraf duidelijk hoe de examinering in het onderwijsprogramma wordt gepland.

4. De procesbegeleiding

Planning en toegankelijkheid

De instelling bepaalt zelf waar en wanneer studenten aan de portfolio-opdrachten werken. Dit kan tijdens de lessen burgerschap, maar ook daarbuiten. Werken tijdens de les heeft als voordeel dat de docent zicht houdt op de voortgang, studenten kan stimuleren om regelmatig aan de opdrachten te werken en ondersteuning kan bieden wanneer studenten vastlopen of vragen hebben.

De vier portfolio-opdrachten kunnen gedurende het schooljaar afzonderlijk worden aangeboden en ingeleverd. De instelling kan er ook voor kiezen de vier opdrachten als één blok te organiseren. Leg vooraf in ieder geval vast:

- wanneer de opdracht of het opdrachtenblok beschikbaar komt;
- wanneer de opdracht of het opdrachtenblok moet worden ingeleverd;
- hoeveel tijd de student heeft om eraan te werken.

De instelling bepaalt wanneer en hoe lang het blok met opdrachten toegankelijk is voor studenten. Door opdrachten voor langere tijd open te zetten, kan de docent de lessen over een thema combineren met werken aan het portfolio. Op deze wijze kan er een directe koppeling gemaakt worden tussen de kennis die opgedaan wordt bij een van de vier thema's. Ook zijn er opdrachten beschikbaar die goed te combineren zijn met (buitenschoolse) activiteiten. Te denken valt aan excursies die via organisaties als ProDemos worden uitgevoerd.

Vanaf het moment dat de opdracht definitief is ingeleverd en is vrijgegeven voor beoordeling, kan de student geen wijzigingen meer aanbrengen.

Volgorde binnen een opdracht

Elke portfolio-opdracht bestaat uit verschillende onderdelen en bevat in ieder geval een hoofdopdracht en een reflectie. Bij de variant met geïntegreerde kennis bevat de opdracht daarnaast een apart theoriedeel. Het staat de student en de docent vrij om te beslissen in welke volgorde hij de verschillende onderdelen maakt. Zo kan men ervoor kiezen om het theoriedeel als eerste te maken om relevante kennis te activeren of op te frissen. De reflectie wordt altijd als laatste gemaakt, omdat de student daarin terugblik op de uitgevoerde opdracht.

Indien studenten van verschillende niveaus samen burgerschapsactiviteiten of -lessen uitvoeren, is het handig te weten dat de opdrachten van de verschillende niveaus dezelfde nummering en titel hebben.

Samen of individueel werken aan het portfolio?

Iedere student levert een eigen portfolio in, maar dat betekent niet dat alle activiteiten individueel moeten worden uitgevoerd. Bij sommige opdrachten is samenwerking juist onderdeel van de uitvoering. Denk aan deelname aan een debat, het interviewen van iemand of het gezamenlijk maken van een video.

Ook wanneer studenten samenwerken, moet duidelijk zijn wat de individuele student heeft gedaan en wat hij met de opdracht aantoont. Iedere student neemt de gevraagde bewijsstukken op in het eigen portfolio. De reflectie is een onderdeel dat altijd individueel gemaakt moet worden, omdat hier onder andere inzicht moet worden gegeven in het eigen leerproces en de eigen mening kenbaar moet worden gemaakt. De beoordeling is altijd individueel. De beoordelaar vult daarom voor iedere student afzonderlijk de rubric in, ook wanneer (delen van) een opdracht samen met andere studenten zijn uitgevoerd.

Differentiatie en ondersteuning

Voor studenten op mbo-niveau 2, 3 en 4 gelden dezelfde examendoelen, beoordelingscriteria en normering. Om recht te doen aan verschillen tussen studenten wordt iedere module met portfolio-opdrachten in twee varianten aangeboden: één voor niveau 2 en één voor niveau 3 en 4.

De niveauvarianten examineren dezelfde examendoelen, maar verschillen waar nodig. Bij de variant voor niveau 2 wordt bijvoorbeeld meer gewerkt met tussenstappen en wordt rekening gehouden met de taalbelasting. De inhoudelijke eisen die met de opdracht worden geëxamineerd, blijven gelijk.

Daarnaast heeft de instelling binnen de kaders van het examen ruimte om bij de uitvoering aan te sluiten bij de doelgroep. Er kan onder meer worden gevarieerd in:

- de gekozen context;
- de mate van zelfstandigheid;
- de mate van ondersteuning en scaffolding;
- de wijze waarop de student aan de opdracht werkt;
- de aard en uitwerking van het bewijsproduct.

Feedback geven als docent

Voordat de student een portfolio-opdracht definitief inlevert, kan de docent tussentijds feedback geven. Deze feedback is formatief en bedoeld om de student te helpen de opdracht te verbeteren. Tussentijdse feedback is niet verplicht. Het al dan niet ontvangen van tussentijdse feedback is geen voorwaarde voor vrijgave en beoordeling.

De docent kan feedback geven op het proces en op de volledigheid en begrijpelijkheid van de uitwerking. Denk bijvoorbeeld aan vragen als:

- Heb je alle onderdelen van de opdracht uitgewerkt?
- Is voor de lezer duidelijk wat je bedoelt?
- Heb je je keuzes en standpunten voldoende onderbouwd?
- Zijn de verbanden die je legt duidelijk?

De docent kan aangeven waar de uitwerking nog aandacht vraagt, maar laat het aan de student om te bepalen hoe de feedback wordt verwerkt. De inhoudelijke keuzes en uitwerking blijven daarmee van de student zelf.

Vooraf bij creatieve uitwerkingen is het verstandig om te controleren of de vragen uit de opdracht verwerkt zijn in de producten. De vorm zelf wordt niet beoordeeld op creativiteit, maar wel op inhoud en volledigheid.

5. Authenticiteitscheck

Bij een portfolio is het belangrijk dat duidelijk is dat het ingeleverde werk van de student is, dat de student kan uitleggen hoe het tot stand is gekomen en dat de student zelf de kennis en vaardigheden beheerst die met de opdracht worden geëxamineerd. Daarom vindt gedurende het werken aan iedere portfolio-opdracht authenticiteitsborging plaats. Deze wordt vóór vrijgave voor beoordeling afgerond met een authenticiteitscheck. Authenticiteitsborging staat los van de inhoudelijke beoordeling van de portfolio-opdracht. De begeleidend docent voert de authenticiteitscheck uit; een onafhankelijke beoordelaar beoordeelt vervolgens de kwaliteit van de ingeleverde uitwerking aan de hand van de rubrics. De docent legt de uitkomst van de authenticiteitscheck vast in het Examenplatform CEM.

Wat houdt de authenticiteitscheck in?

Bij de authenticiteitscheck wordt nagegaan of:

- de student *begrijpt* wat hij of zij inlevert en kan gemaakte keuzes toelichten;
- voldoende duidelijk is wat de student zelf heeft gedaan;
- duidelijk is welke hulp en hulpbronnen de student heeft gebruikt bij het maken van de opdracht;
- de wijze waarop de opdracht tot stand is gekomen voldoende inzichtelijk en verantwoord is.

Een student hoeft een opdracht niet volledig zonder hulp te maken. De student mag gebruikmaken van toegestane hulpbronnen, waaronder AI. Wel moet duidelijk zijn hoe deze zijn gebruikt en wat de eigen bijdrage van de student aan het eindresultaat is. Het gebruik van AI kan de student vastleggen in het AI-logboek (zie bijlage 2).

Wie voert de authenticiteitscheck uit?

De begeleidend docent voert de authenticiteitscheck uit. Deze docent heeft tijdens het werken aan de opdracht als enige zicht op het proces en kan daardoor nagaan of het ingeleverde werk past bij wat hij of zij van de student en het gevolgde proces heeft gezien.

De authenticiteitscheck en de inhoudelijke beoordeling hebben daarmee ieder een eigen functie. De begeleidend docent verifieert of de student het ingeleverde werk begrijpt en of het op verantwoorde wijze tot stand is gekomen; de beoordelaar beoordeelt vervolgens uitsluitend de kwaliteit van de uitwerking aan de hand van de rubrics.

Waar let de docent op bij de authenticiteitscheck?

De instelling legt vooraf vast hoe de authenticiteitscheck wordt ingericht. Hierbij is het van belang dat begeleidend docenten hierover gezamenlijk afspraken maken en kalibreren. Zo worden grote verschillen tussen docenten zoveel mogelijk voorkomen.

De docent kan zich bij de authenticiteitscheck onder andere baseren op:

- het werken van de student aan de opdracht tijdens de lessen;
- herkenbaarheid en plausibiliteit van gebruikte contexten;
- de mate waarin de student de gemaakte keuzes en de inhoud van het werk kan toelichten;
- de voortgang van de ontwikkeling van het portfolio tijdens een periode;
- wat de student zelf heeft gedaan en welke hulp daarbij is gebruikt;
- de wijze waarop ontvangen feedback is verwerkt;
- de herleidbaarheid van bewijsmateriaal en hulpbronnen;
- eventuele links naar live websites;
- de samenhang tussen het AI-logboek (zie bijlage 2) en het ingeleverde werk;
- de mate waarin de student inzicht geeft in het gebruik van AI en de eigen bijdrage aan het eindresultaat.

Het ontwikkelproces kan belangrijke informatie geven over de authenticiteit. Tussenversies, gemaakte keuzes, ontvangen feedback en aanpassingen kunnen helpen om zichtbaar te maken hoe het uiteindelijke examenproduct tot stand is gekomen.

Wat doet de docent bij twijfel?

Wanneer de beschikbare informatie onvoldoende is om de authenticiteitscheck af te ronden, verzamelt de docent aanvullende informatie. De docent kan bijvoorbeeld:

- met de student in gesprek gaan en vragen stellen over de inhoud, gemaakte keuzes en werkwijze. Dit kan ook in de les tijdens de begeleiding;
- de student vragen een of meerdere onderdelen van de opdracht toe te lichten of te presenteren;
- aanvullende vragen te stellen over het tot stand komen van het werk of het gebruik van bronnen en AI.

Een dergelijke aanvullende verificatie is bedoeld om na te gaan of de student het ingeleverde werk begrijpt en kan verantwoorden. Het is geen aanvullende inhoudelijke beoordeling van de opdracht. Soms kan een checklist een hulpmiddel zijn, maar omdat de portfolio-opdrachten en mogelijke eindproducten sterk verschillen, kan een checklist nooit alle situaties afdekken. In bijlage 1 is een voorbeeld opgenomen van een checklist voor authenticiteit. De beoordelaar kan vervolgens zien dat de authenticiteitscheck is ingediend.

Wanneer speelt de authenticiteitscheck?

De instelling legt vóór de start van het onderwijs vast hoe de authenticiteitscheck wordt uitgevoerd en wat gebeurt bij twijfel over de authenticiteit. De uitvoering van de authenticiteitscheck zelf vindt plaats tijdens het werken aan de portfolio-opdracht en wordt afgerond voordat de portfolio-opdracht wordt vrijgegeven voor beoordeling.

Vrijgave voor beoordeling

De begeleidend docent geeft de opdracht vrij voor beoordeling en legt dit vast in het examenplatform CEM. De gekoppelde beoordelaar ontvangt vervolgens het werk van de student ter beoordeling.

Het vrijgavemoment markeert het einde van de begeleidingsfase en het begin van de examenfase. Het is een procesbeslissing en geen inhoudelijk oordeel over de kwaliteit van de opdracht. De beoordelaar beoordeelt de opdracht vervolgens aan de hand van de rubrics.

Wanneer de authenticiteit niet voldoende kan worden vastgesteld, dan wordt de opdracht eveneens vrijgegeven voor beoordeling. De beoordelaar ziet dat de authenticiteit niet voldoende is vastgesteld en meldt dit bij de examencommissie. De examencommissie bepaalt vervolgens, volgens het beleid van de instelling, welke vervolgstappen worden genomen.

6. Examinering

Formele examenmomenten

Het portfolio-examen bestaat uit vier portfolio-opdrachten. De instelling bepaalt hoe de inlevering van deze opdrachten wordt georganiseerd. De opdrachten kunnen afzonderlijk, op verschillende momenten in het schooljaar, worden ingeleverd en beoordeeld. De instelling kan er ook voor kiezen de vier opdrachten op één moment in te laten leveren. Een formeel examenmoment start wanneer de begeleidend docent, na afronding van de authenticiteitscheck, de portfolio-opdracht of het portfolio vrijgeeft voor beoordeling.

Voor vrijgave gelden de volgende voorwaarden:

- de student heeft de portfolio-opdracht(en) ingeleverd op of vóór de afgesproken deadline, of er is vooraf een andere inleverdatum overeengekomen;
- de authenticiteitscheck is afgerond;
- de portfolio-opdracht(en) is/zijn door de begeleidend docent vrijgegeven voor beoordeling.

De afgesproken inleverdeadline markeert het einde van de ontwikkelfase van het portfolio. Vanaf dat moment kan de student de ingeleverde uitwerking niet meer aanpassen en vindt de beoordeling plaats.

Ook wanneer een portfolio-opdracht op de afgesproken inleverdatum niet volledig is afgerond, eindigt in principe de ontwikkelfase en wordt de op dat moment ingeleverde uitwerking als examenproduct beschouwd. De instelling legt vooraf vast hoe wordt omgegaan met bijzondere situaties waarin van de afgesproken inleverdatum wordt afgeweken.

Wanneer de vier opdrachten afzonderlijk worden ingeleverd, kent iedere opdracht een eigen formeel examenmoment. Wanneer de vier opdrachten tegelijk worden ingeleverd, vindt vrijgave van het volledige portfolio op één moment plaats.

Beoordeling

Het beoordelen van het instellingsexamen Burgerschap vormt de afsluiting van het examenproces. De summatieve beoordeling vindt uitsluitend plaats nadat een portfolio-opdracht of een volledig portfolio formeel is vrijgegeven voor beoordeling, zoals hierboven beschreven.

De beoordeling richt zich uitsluitend op het ingeleverde examenproduct en vindt plaats door een onafhankelijke beoordelaar die niet betrokken was bij het begeleidingsproces van de student. De voorafgaande procesfase, inclusief eventuele eindgesprekken of presentaties (hoofdstuk 5), maakt geen deel uit van de beoordeling. De beoordelaar heeft wel toegang tot de feedback die eerder in het proces door de docent gegeven is.

Beoordeling met rubrics

De beoordeling van het portfolio-examen vindt plaats op basis van rubrics.

Uitgangspunten hierbij zijn:

- eenduidige criteria en beschrijvingen van prestatieniveaus;
- transparantie: studenten weten vooraf waarop zij worden beoordeeld;
- vergelijkbaarheid van beoordelingen;
- een betrouwbare en uitvoerbare beoordeling.

Bij iedere rubric is in het digitale systeem een opmerkingenveld beschikbaar.

Tweede beoordeling

De instelling bepaalt of en in welke situaties een tweede beoordeling wordt ingezet. Het digitale systeem zal hiervoor een functionaliteit bieden. Zodra deze beschikbaar is, kan de instelling hiervan gebruikmaken.

Wanneer portfolio-opdrachten afzonderlijk worden ingeleverd en beoordeeld, kan een tweede beoordeling per opdracht worden ingezet. Wanneer de vier opdrachten tegelijk worden ingeleverd en beoordeeld, kan de tweede beoordeling betrekking hebben op het volledige portfolio.

De instelling legt vooraf vast:

- of een tweede beoordeling wordt toegepast;
- in welke situaties een tweede beoordeling plaatsvindt;
- wie als tweede beoordelaar kan optreden;
- hoe de uitkomsten van de eerste en tweede beoordeling worden verwerkt.

De instelling kan bijvoorbeeld bepalen dat een tweede beoordeling wordt ingezet bij een resultaat net onder de cesuur.

Kalibratie en betrouwbaarheid

Omdat beoordelingen altijd een element van interpretatie bevatten, is het essentieel om regelmatig kalibratiesessies te organiseren. Dit is een instellingseigen invulling.

Kalibratie draagt bij aan:

- het analyseren en verkleinen van verschillen tussen beoordelaars;
- het ontwikkelen van een gedeeld referentiekader;
- een stabiel en rechtvaardig beoordelingsproces;
- het vertrouwen van studenten, docenten en examencommissies in de beoordeling.

Organiseren beoordeling

De instelling bepaalt hoe de beoordeling wordt georganiseerd. Daarbij worden binnen de kaders van het examen vooraf keuzes gemaakt over onder meer:

- wie de portfolio-opdrachten beoordeelt;
- op welke wijze de onafhankelijkheid van de beoordeling wordt geborgd;
- of en wanneer een tweede beoordeling plaatsvindt;
- wie als tweede beoordelaar kan optreden;
- hoe de inlever- en beoordelingsmomenten gedurende het schooljaar worden gepland;
- hoe het opmerkingenveld bij de rubrics wordt gebruikt;
- hoe herkansingen worden georganiseerd.

Deze keuzes worden vastgelegd in het examenbeleid en waar nodig ingericht in het digitale examensysteem.

Vastleggen en bekendmaken van resultaten

Ieder examenresultaat wordt volgens de binnen de instelling geldende procedure vastgesteld. De instelling legt vast wie verantwoordelijk is voor deze vaststelling en hoe dit proces wordt georganiseerd. Na vaststelling is het examenresultaat definitief.

Wanneer de vier portfolio-opdrachten op verschillende momenten worden beoordeeld, worden de resultaten per opdracht vastgesteld. Ook wanneer de opdrachten als één blok worden ingeleverd, worden de resultaten pas zichtbaar voor de student nadat de daarvoor geldende vaststellingsprocedure is afgerond.

De wijze waarop de scores worden omgezet in een eindresultaat en de cesuur worden nog nader bepaald op basis van de standaardbepaling. Daarbij wordt onder meer onderzocht of naast een voldoende totaalresultaat aanvullende voorwaarden per portfolio-opdracht nodig zijn.

Herkansingen

Een student moet de mogelijkheid hebben om een onvoldoende resultaat te herkansen. De instelling bepaalt binnen het eigen examenbeleid hoeveel herkansingsmogelijkheden een student krijgt en legt dit vooraf vast.

De organisatie van de herkansing sluit aan bij de wijze waarop het portfolio wordt ingeleverd en beoordeeld:

- wanneer portfolio-opdrachten op verschillende momenten worden ingeleverd, kan de herkansing per opdracht plaatsvinden;
- wanneer de vier portfolio-opdrachten als één blok worden ingeleverd, wordt de herkansing op het niveau van dit blok georganiseerd.

In de meeste gevallen bestaat een herkansing uit het bijstellen van de eerder ingeleverde portfolio-opdracht. De student krijgt na inzage opnieuw toegang tot de betreffende opdracht en kan de onderdelen verbeteren waarop de eerdere beoordeling onvoldoende was. Vervolgens wordt de aangepaste opdracht opnieuw ingeleverd en beoordeeld.

In bijzondere situaties kan het nodig zijn dat een student een opdracht volledig opnieuw uitvoert, bijvoorbeeld wanneer de authenticiteit van het oorspronkelijke examenproduct niet kan worden vastgesteld of wanneer het een groepsopdracht betreft. De instelling legt in het examenbeleid vast hoe met dergelijke situaties wordt omgegaan.

De examencommissie is verantwoordelijk voor het vaststellen en borgen van het beleid rond herkansingen. Daarin wordt in ieder geval vastgelegd:

- hoeveel herkansingen mogelijk zijn;
- wanneer een student voor een herkansing in aanmerking komt;
- of de bestaande opdracht wordt bijgesteld of opnieuw wordt uitgevoerd;
- hoe de beoordeling en vaststelling van het resultaat van de herkansing plaatsvinden.

Na vaststelling van het resultaat kan de student inzage aanvragen volgens de daarvoor geldende procedure. Op basis van de beoordeling kan de student zien welke onderdelen verbetering behoeven. De docent heeft tijdens de herkansing geen rol in de summatieve beoordeling; voor begeleiding en feedback gelden dezelfde uitgangspunten als tijdens de oorspronkelijke ontwikkelfase.

7. De rol van AI bij het Instellingsexamen Burgerschap

Kunstmatige intelligentie (AI) is niet meer weg te denken uit de samenleving en speelt ook in het mbo een steeds grotere rol. De Coöperatie wil studenten benaderen vanuit vertrouwen, transparantie en verantwoord gebruik, niet vanuit wantrouwen en controle. Studenten gebruiken AI immers in hun leer- en leefwereld en zullen dit ook in hun toekomstige beroepspraktijk doen.

Tegelijkertijd moet het examen aantonen wat de student zelf kent en kan. Daarom zijn duidelijke afspraken nodig over de manier waarop AI binnen het examenproces mag worden gebruikt. Gezien de snelle ontwikkeling van AI worden deze afspraken en de examenopdrachten regelmatig geëvalueerd en waar nodig bijgesteld.

Verschil tussen kennisexamen en portfolio-examen

Separaat kennisexamen

- AI-bestendig
- Afdruk in beveiligde digitale omgeving met gesloten vragen
- AI-gebruik door studenten uitgesloten

Portfolio-examen

- Opdrachten en leerdoelen zo ontworpen dat AI-gebruik óf expliciet is toegestaan, óf slechts beperkt invloed heeft;
- Desondanks is de kans op ongewenste AI-hulp groter;
- Nadruk op authentieke opdrachten waarin een eigen mening, kritisch denken, analyseren en evalueren centraal staan. Deze vaardigheden zijn immers minder eenvoudig door AI over te nemen;
- AI-gebruik bespreekbaar en transparant maken, zodat studenten leren om AI verantwoord te benutten.

Opdrachten worden daarom getest met AI, om te beoordelen in hoeverre AI deze kan uitvoeren. Op basis daarvan kunnen opdrachten worden aangepast. Hierbij wordt gewerkt volgens de two-lane approach:

- Uitsluiten waar nodig: bij leerdoelen die studenten zelfstandig moeten aantonen.
- Integreren waar mogelijk: bij leerdoelen waarbij AI als hulpmiddel juist bijdraagt aan het leerproces of de vaardigheid van de student. Het AI-Logboek (bijlage 2) is voor de student te vinden in de bibliotheek van het Examenplatform CEM en dient om AI-gebruik te verantwoorden.

Bijlage 1 – Checklist authenticiteit

Centrale vraag bij de authenticiteitscheck is: Is er voldoende basis om aan te nemen dat de student het ingeleverde werk begrijpt, de gemaakte keuzes kan toelichten en inzicht kan geven in de eigen bijdrage en de wijze waarop het werk tot stand is gekomen? Deze checklist is een hulpmiddel voor de begeleidend docent bij de authenticiteitsborging en de afrondende authenticiteitscheck. De checklist maakt geen deel uit van de summatieve beoordeling van de portfolio-opdracht. Niet ieder punt hoeft bij iedere opdracht afzonderlijk aantoonbaar te zijn; de docent gebruikt de beschikbare informatie uit het proces en het ingeleverde werk om tot een professionele afweging te komen.

Inzicht in proces en eigen inbreng (per opdracht)

- ☐ De student laat zien welke keuzes hij/zij zelf heeft gemaakt bij deze opdracht en waarom
- ☐ De student kan toelichten welke hulp en hulpbronnen zijn gebruikt
- ☐ Verwerking van ontvangen feedback binnen deze opdracht is zichtbaar
- ☐ Tussentijdse producten, gemaakte keuzes en aanpassingen geven inzicht in de totstandkoming van het werk
- ☐ De gebruikte context(en) binnen deze opdracht zijn plausibel en passend
- ☐ Het aangeleverde bewijsmateriaal (foto's, video's, documenten, observaties e.d.) is herleidbaar en sluit aan op deze opdracht
- ☐ Inzet van AI binnen deze opdracht is toegelicht (bijv. prompts, tools, bewerkingen)

Signalen die aanleiding kunnen geven tot aanvullende stappen

- ☐ Er is binnen deze opdracht onvoldoende inzicht in het eigen maakproces
- ☐ Er is onduidelijkheid over de herkomst of totstandkoming van (delen van) deze opdracht
- ☐ Gemaakte keuzes of onderdelen van het ingeleverde werk kunnen onvoldoende worden toegelicht
- ☐ Gebruikte bronnen, bewijsmateriaal of hulp is niet goed herleidbaar
- ☐ De rol van AI binnen deze opdracht is onvoldoende toegelicht

In deze situaties kan de docent aanvullende informatie verzamelen, bijvoorbeeld door vragen te stellen over de inhoud, gemaakte keuzes, werkwijze, gebruikte bronnen of AI.

Afronding van de authenticiteitscheck

- ☐ Op basis van de gedurende de ontwikkelfase verzamelde inzichten is er voldoende zicht op het proces en de eigen inbreng van de student
- ☐ De student begrijpt het ingeleverde werk en kan dit toelichten
- ☐ Eventuele vragen of aandachtspunten uit eerdere opdrachten zijn besproken of opgehelderd
- ☐ Het portfolio kan procesmatig verantwoord worden aangeboden als examenproduct

Deze afweging betreft geen examenbeslissing en geen vaststelling van authenticiteit, maar een besluit over de vrijgave van het portfolio voor beoordeling.

Bijlage 2 - AI Logboek

Hieronder het sjabloon van het AI logboek, door de student te gebruiken.

Vervolgens een ingevuld voorbeeld.

AI Logboek

Naam student:

Opdrachttitel:

AI-tool + versie	Prompt Wat heb je AI gevraagd?	Uitkomst Wat was het antwoord van AI?	Aanpassingen Wat heb je met het antwoord gedaan?
Hoofdoopdracht			
Theorieopdracht (indien van toepassing)			
Reflectie			

Verklaring van echtheid:

	Ja/nee
Ik verklaar dat ik AI alleen heb gebruikt voor bovenstaande taken.	
Ik heb alle teksten in mijn portfolio zelf gelezen en gecheckt op waarheid.	
De situaties die ik heb beschreven zijn echt gebeurd.	

Voorbeeld ingevuld AI logboek

AI Logboek

Naam student:

Opdrachttitel: Verschil en gelijkwaardigheid

AI-tool + versie	Prompt Wat heb je AI gevraagd?	Uitkomst Wat was het antwoord van AI?	Aanpassingen Wat heb je met het antwoord gedaan?
Hoofdopdracht			
Chat GPT 5.1	Hoi Chat, kan je me helpen met het beantwoorden van de volgende vraag? Het gaat over een situatie waarbij studenten het er op school niet mee eens zijn dat er wel kerst wordt gevierd maar geen feestdagen uit andere culturen/geloven. a Waarom is er in jouw gekozen situatie spanning tussen pluriformiteit en gelijkwaardigheid? Leg je antwoord uit.	In deze situatie is er spanning omdat pluriformiteit betekent dat verschillende culturen en geloven zichtbaar en erkend worden, terwijl gelijkwaardigheid betekent dat iedereen gelijk behandeld wordt. De school viert wel kerst, wat hoort bij één culturele en religieuze traditie. Studenten met een andere culturele of religieuze achtergrond kunnen het gevoel krijgen dat hun feestdagen minder belangrijk zijn. Daardoor voelen zij zich niet gelijkwaardig behandeld.	Gevraagd of Chat het makkelijker wil uitleggen – zie hieronder.
	Kan je het antwoord makkelijker uitleggen?	Er is spanning omdat pluriformiteit betekent dat verschillende culturen en geloven aandacht krijgen, en gelijkwaardigheid betekent dat iedereen even belangrijk wordt	Antwoord gelezen en in eigen woorden neergezet.

		behandeld. Op school wordt wel kerst gevierd, maar geen feestdagen van andere culturen of geloven. Daardoor kunnen sommige studenten het gevoel krijgen dat hun cultuur of geloof minder telt. De school behandelt niet iedereen hetzelfde, en dat zorgt voor spanning.	
Theorieopdracht (indien van toepassing)			
Reflectie			

Verklaring van echtheid:

	Ja/nee
Ik verklaar dat ik AI alleen heb gebruikt voor bovenstaande taken.	
Ik heb alle teksten in mijn portfolio zelf gelezen en gecheckt op waarheid.	
De situaties die ik heb beschreven zijn echt gebeurd.	